

نقد اثربخش مقالات و راهکارهای ارتقاء سطح آن

بیژن عبدالهی^۱

دانشیار گروه مدیریت آموزشی - دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

طاهره نوروزی‌وند^۲

دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی - دانشگاه خوارزمی تهران، ایران

با افزایش شمار مجلات، نوشته‌های علمی و رشد فناوری در دهه‌های اخیر، حجم و سرعت چاپ مطالب علمی به صورت روزافزونی در حال افزایش است. به تبع آن، نیاز به نقد اثربخش مقالات و نقد کارشناسانه مطالب علمی نیز افزایش یافته است. هدف از فرایند نقد اثربخش مقالات یا هم‌ترازخوانی یک نوشته، اطمینان از دقت و بهبود کیفیت ادبیات چاپ شده به واسطه نقدی سازنده است. فرایند هم‌ترازخوانی، با وجود کاستی‌هایی که دارد، هنوز هم یکی از بهترین ابزارها برای بررسی قابلیت چاپ مطالب علمی است. هدف این مقاله، تهیه رویکردی برای نقد اثربخش مقالات و نظام هم‌ترازخوانی مقالات و نوشته‌ها و معرفی عناصر ویژه‌ای است که باید در بالا بردن کیفیت نقد اثربخش مقالات و نقد، مدنظر داوران نوشته‌های علمی قرار بگیرد. این نوشته، همچنین به موضوعاتی چون؛ انواع هم‌ترازخوانی و کاستی‌های این رویکرد پرداخته‌است. در انتهای مقاله نیز، چک‌لیست‌هایی مفید برای استفاده پژوهشگران و داوران، در جهت ارتقاء سطح نقد یک نوشته، آورده شده‌است.

واژه‌های کلیدی: هم‌ترازخوانی، نقد اثربخش، داوری، بررسی دقیق.

¹ biabdollahi@yahoo.com

² tnoruzivand@ymail.com

مقدمه

نقد وظیفه نقد اثربخش مقالات یا فرایند همترازخوانی^۱ یک نوشته، ارزیابی اعتبار و اهمیت آن نوشته است. رویکرد همترازخوانی، هنوز بر اساس تجربه و زمینه شخصی فرد بررسی کننده یا داور باقی مانده است، به همین دلیل، برای وضع قوانین، اصول و توصیه‌های محکم در این زمینه، شواهد و مستندات ناکافی هستند. با وجود این، نویسندگان مختلف رهنمودهایی را بر اساس تجاربشان در جهت نقد اثربخش مقالات ارائه داده‌اند، چرا که با وجود اهمیتی که کار نقد اثربخش مقالات و نظام همترازخوانی دارد، متأسفانه آموزش آن به صورت رسمی، به ندرت و در موارد خاصی صورت می‌گیرد و این کار، اکثراً فعالیتی داوطلبانه و با دستمزد پایین است، اما مزیتی که برای فرد منتقد یا بررسی کننده دارد این است که زودتر از دیگران با مطالب روز آشنا می‌شود و اطلاعات وی را بالا می‌برد، همچنین باعث افزایش کیفیت نوشته‌های فرد می‌شود.

چرا همترازخوانی؟

اصطلاح همترازخوانی یک تحلیل سازنده و انتقادی از یک نوشته در یک زمینه خاص، به وسیله خلاصه نویسی، دسته‌بندی، تحلیل و مقایسه است (Mayer, 2009) و برای توصیف سیستمی استفاده می‌شود که به موجب آن یک مقاله یا نوشته، به وسیله افرادی موشکافی می‌شود و مورد بررسی قرار می‌گیرد که در خلق آن سهم نبوده و مشارکت نداشته‌اند، اما در زمینه موضوع، دانش قابل ملاحظه‌ای دارند. رویکرد همترازخوانی در درجه اول به عنوان مکانیسم قدرتمند کنترل کیفیت، برای اطمینان از صحت، درستی و جذاب بودن پژوهش‌هایی که در جامعه جهانی منتشر می‌شوند، عمل می‌کند. این رویکرد، نو و اصیل بودن، اعتبار و وضوح داده‌ها و اندازه کیفیت نوشته را مشخص می‌کند. همچنین بازخوردی برای نویسنده/نویسندگان، جهت بهبود نوشته‌هایشان ارائه می‌دهد (Youssef, 2012). وان روین^۲ (۱۹۹۸)، نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی را ارزیابی انتقادی و سازنده از دشت نوشته‌های ارائه شده به مجلات، به وسیله افراد متخصص و همتراز با نویسنده دست نوشته‌ها می‌داند (ابوبی اردکان و همکاران، ۱۳۹۱). شواهدی وجود دارد، دال بر این که همترازخوانی، کیفیت نوشته‌ها را افزایش می‌دهد. ویراستاران برای ضمانت کیفیت علمی و مناسب نوشته‌هایی که به چاپ می‌رسانند، به نقد اثربخش مقالات و همترازخوانی آن‌ها تکیه می‌کنند (Winck et al., 2011).

هدف از همترازخوانی، اطمینان از دقت و بهبود کیفیت ادبیات چاپ شده به واسطه نقد سازنده است (Nicholas & Gorden, 2011)، برای اطمینان از این که؛ اشتباهی وجود ندارد، یا روش وجود ندارد، نتایج باعث حمایت نتیجه‌گیری هستند، ارجاع اشتباهی وجود ندارد، پایبندی به اصول اخلاقی و اصول تأیید شده و در نهایت اینکه کار با اصالت و معنادار است (Budgell, 2009). این رویکرد، نویسندگان را به پذیرفتن اصول و استانداردهای لازم تشویق می‌کند و از چاپ و انتشار مطالبی که بی-ربط و یا جعلی و نادرست هستند جلوگیری می‌کند (Youssef, 2012). نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی یک مقاله علمی باید با پاسخ به سؤال زیر آغاز شود (جدول ۱).

¹ Peer Review.

² Van Rooyen.

چرا همترازخوانی؟

الزام و ضرورت - همترازخوانی قسمتی از یک نشر علمی است، هر فردی بخواهد مقاله‌ای به چاپ برساند، باید برای همترازخوانی و نقد اثربخش مقالات آماده باشد.

منفعت - افزایش دانش و آگاهی، تقویت شهرت حرفه‌ای

رضایت - بحث علمی، مبادله اطلاعات، انجام مسئولیت

تاریخچه نقد اثربخش مقالات (نظام همترازخوانی)

تاریخ نقد اثربخش مقالات و نوشته‌ها به سال‌های ۱۷۰۰ برمی‌گردد و ریشه در انتشار پژوهش‌های علم رفتارشناسی دارد. با افزایش شمار مجلات علمی و پیشرفت تکنولوژی در دهه‌های اخیر- همانند، ارسال و اطلاع‌رسانی الکترونیکی مقالات، تصحیح دیجیتال و چاپ آنلاین- حجم و سرعت انتشارات علمی به صورت نمایی افزایش یافته، در نتیجه، نیاز به کارشناسان نقد اثربخش نیز افزایش یافته‌است (Lovejoy et al., 2011). هر چند که رشد فرایند همترازخوانی، کند و تصادفی بوده و تنها از سال‌های ۱۹۴۰، به طور عمده در پاسخ به گسترش پیچیدگی موضوع و نگرانی‌ها درباره‌ی کیفیت مطالب منتشر شده، صورتی رسمی یافته است. با وجود آن‌که به این رویکرد به عنوان رویکردی کند، ناکارآمد و گران‌نگریسته شده‌است، بسیاری از محققان و ادیبان همواره در نگه داشتن و حفظ آن تلاش کرده‌اند، زیرا اعتقاد دارند که دیگر روش‌های جایگزین، همانند بازرسی و حسابرسی، ضعیف‌تر عمل می‌کنند. محبوبیت همترازخوانی روز به روز در حال افزایش است و تاکنون چندین کنفرانس بین‌المللی که اولین آن‌ها در سال ۱۹۸۹ بود، در این زمینه برگزار شده‌است (Rennie, 2003).

فواید نقد اثربخش مقالات یا نظام همترازخوانی چیست؟

یک نقد خوب- که عصاره‌ی یک نوشته‌ی داوری شده‌است و وضوح و سادگی آن را به طور همزمان حفظ می‌کند- به طور قابل ملاحظه‌ای می‌تواند شایستگی‌های علمی نوشته را افزایش دهد. شخصی که کار نقد اثربخش مقالات را انجام می‌دهد، همانند یک مربی عمل می‌کند. پیشنهادات و توصیه‌های او، دانش و توانایی نویسنده نوشته را برای انجام پژوهش و گزارش آن افزایش می‌دهد. فیلیپ مایر (۲۰۰۹)، وظایف نقد اثربخش مقالات را؛ سازماندهی مطالب، ارزیابی نوشته، شناسایی الگوها و گرایش‌ها در یک نوشته و مطلب، ترکیب مطالب و شناسایی شکاف‌های پژوهش و پیشنهادات جدید در حوزه پژوهش می‌داند. همچنین، نقد اثربخش مقالات برای فرد داور نیز منفعی را در بردارد. این کار، علاوه بر اینکه فرصتی برای یادگیری است، منبعی باارزش از اطلاعات جدید علمی است و شغلی جذاب است. دانش فرد را بالا می‌برد، خرسندی و زیبایی خاصی به بحث علمی می‌بخشد و احساس مسئولیت‌پذیری را در

شخص ایجاد می‌کند. افرادی که کار نقد اثربخش مقالات را انجام می‌دهند، به دلیل داشتن بینش درباره آخرین پژوهش‌ها و نتایجی که هنوز به چاپ نرسیده‌اند، ممتاز هستند (Marušia, 2005).

وظایف داور

هنگامی که داور، نقد خوب یا قابل قبولی را ارائه می‌دهد، توصیه او می‌تواند بر تصمیم سردبیر برای پذیرش بهترین نوشته‌ها برای چاپ، تأثیر بگذارد. به علاوه، یک رویکرد همترازخوانی قادر است که باعث شفافیت و دقت بیش‌تر نوشته برای مخاطبان شود (Saeidnia, 2015). نقد سازنده نشان می‌دهد که داور، مطالعه دقیقی از نوشته صورت داده‌است، درباره بخش‌های مهم نوشته با دقت فکر کرده‌است، نقدهای سازنده‌ای را برای نویسندگان فراهم کرده‌است. نقد غیرسازنده مثل حکمی فوری است که نشان می‌دهد، داور تنها نوشته را مطالعه کرده و از آن خوشش آمده یا خوشش نیامده‌است (Budgell, 2009).

بررسی کننده، منتقد یا داور، می‌تواند هر کسی باشد که در زمینه مورد بحث در مقاله تخصص دارد (Youssef, 2012). نقش داور برای هر مجله‌ای بسیار مهم است. مجلات، اعتماد خود را بر داوران به عنوان قاضیان کیفیت در پذیرش نوشته‌ها، قرار می‌دهند (James et al., 2005). داور وظایفی دارد که در جدول ۲ به تعدادی از آن‌ها اشاره شده‌است.

جدول ۲. وظایف داوران (Youssef, 2012) و (Winck et al., 2011) و (Budgell, 2009) و (Lovejoy et al., 2011)

وظایف داور
• تهیه ارزیابی صادقانه و منتقدانه از پژوهش، به صورت محرمانه
• اجتناب یا افشای تعارض علایق (Conflict of interest)
• پذیرفتن نقد موضوعات در حوزه تخصص خود
• پذیرفتن نوشته‌های با وقت کافی، برای کار نقد اثربخش آن‌ها
• گزارش سوءظن‌های مربوط به سرقت ادبی، تقلب یا نگرانی‌های اخلاقی
• نوشتن گزارش به شیوه‌ای سازنده و علمی
• محرمانه نگه داشتن ماهیت و مفاد نوشته
• حفظ لحن محترمانه و حرفه‌ای و دوری از زبان منفی و تحقیرآمیز در نقد مقالات
• تشخیص اشتباهات، ضعف‌ها، نقص‌ها و شکاف‌ها در استدلال و روش‌شناسی
• تهیه نقدی مثبت، انتقادی و در عین حال عینی و متعادل
• پرهیز از یادداشت‌های شخصی توهین‌آمیز و طعنه‌آمیز
• عدم تناقض بین یادداشت‌های تهیه شده برای نویسنده و ویراستار
• توصیه به تجدیدنظر، درباره نوشته‌های با سهم قابل توجه در علم
• داشتن شفافیت و وضوح درباره تغییرات مد نظر و مجبور نکردن نویسنده به حدس و گمان
• مطالعه بیش از یک بار نوشته و سپس نقد اثربخش آن
• نویسنده را با خود برابر در نظر بگیرد، صرفنظر از کیفیت نوشته
• بازخوانی نقد مقالات، برای اطمینان از مناسب بودن آن

درواقع، وظیفه داور، دیدن چیزهایی است که نویسنده ندیده است (James et al., 2005). وی نقشی دوگانه دارد؛ هم به عنوان مدافع نویسنده باید عمل کند و با تهیه نقدی سازنده، باعث بهبود نوشته‌های نویسنده شود و هم به عنوان مدافع مجله باید از این که بهترین علم ممکن، بخشی از اسناد دائمی می‌شود، اطمینان حاصل کند. وی این کار را با ارائه بازخورد مناسب از نوشته و کمک به ویراستار برای قضاوت درست درباره شایستگی‌های نوشته، انجام می‌دهد (Budgell, 2009). برای یک داور رعایت نکاتی چون؛ آشنایی به روش‌های پژوهش؛ عدم وجود تعارض در علایقش (مانند، روابط شخصی با نویسندگان، تعصب خاص نسبت به موضوع یا به دست آوردن منافع مالی، به صورت مستقیم یا غیرمستقیم)؛ داشتن وقت کافی برای تحویل نقد مناسب در چارچوب زمانی مشخص شده، دارای اهمیت است (Winck et al., 2011).

شخصی باید کار نقد مقالات را به عهده بگیرد که در حوزه موضوع تخصص دارد. نقص عمده‌ای که بسیاری از بررسی‌کنندگان تازه‌کار دارند، این است که حوزه‌های زیادی را برای نقد انتخاب می‌کنند، زیرا می‌خواهند وسعت دانش خود را نشان دهند، این در حالی است که در هیچ حوزه‌ای تخصص ندارند. این امر پیامدهایی چون، کیفیت پایین کار نقد مقالات و یا گذراندن زمان مطالعه بالا برای آشنایی اولیه با موضوع را در بردارد (Lovejoy et al., 2011). پس برای یک نقد و نقد اثربخش مقالات، داشتن تخصص در موضوع بسیار ضروری است. علاوه بر دانش در زمینه موضوع، عدم وجود هرگونه تعارض علایق و داشتن زمان کافی برای بررسی باید به دقت بررسی شود (Winck et al., 2011).

تنها داورهای مجرب و متبحر با یک‌بار خواندن یک نوشته، می‌توانند یک نقد اثربخش بنویسند. برای داورهای تازه‌کار، اگرچه، یک‌بار مطالعه کلی یک نوشته مفید است، یک بار خواندن بدون علامت-گذاری، برای ارزیابی کلی یک نوشته و قابلیت خواندن آن مفید است. یادداشت‌برداری‌ها و توصیه‌ها در مطالعه و مرور دوم انجام می‌گیرند (Lovejoy et al., 2011). به خاطر داشته باشید که نقد شما قرار است به دست یک انسان و نه یک ماشین برسد، پس قبل از اینکه به دنبال انتقاد باشید، نقاط قوت نوشته را شناسایی کنید (Frieze, 2010).

نمونه‌هایی از یادداشت‌های مثبت برای نقد نوشته؛ * مهم، به موقع، مرتبط، ضروری، مسئله یا مشکل رایج * مقاله خوب نوشته شده (واضح، مستقیم، منطقی) * مطالعه خوب طراحی شده (مناسب، دقیق، طرح منسجم) اما باید به خاطر داشت که، تنها بر اساس شایستگی‌های نوشته ارزیابی کرد. نباید اجازه داد که فرایند نقد مقالات تحت تأثیر عواملی چون منافع کاری و شخصی قرار گیرد. داور همچنین باید این موضوع را در نظر بگیرد که آیا می‌تواند کار ارزیابی را با ذهن باز انجام دهد. اگر قبل از خواندن نوشته، شخص داور به هر دلیلی تمایل منفی یا تمایل مثبت شخصی برای این کار دارد، نباید کار نقد را بپذیرد (Nicholas & Gorden, 2011).

باید دقت داشت که اگر نوشته اولین بار است که نقد می‌شود، باید به صورت کلی بر روی تئوری‌ها، آمارها و تحلیل‌ها تمرکز کرد. پیشنهاداتی را ارائه داد که می‌گویند چگونه جملات می‌توانند واضح‌تر بیان شوند. زمانی که یک نوشته نقد شده در دست بررسی است، اطمینان حاصل شود که آیا نویسنده

به بازخوردهای قبلی و پیشنهادات و یادداشتهای قبلی، عمل کرده است (Frieze, 2010). همچنین مجلات مختلف دارای اولویتهای انتشار، خطمشی‌ها و سیاست‌های بررسی و نرخ ردهای مختلف هستند. داور خوب باید این وجوه مختلف مجله را بشناسد (Marušia, 2005). در نهایت ضروری نیست که خط به خط، املاء و شکل صحیح جملات و کلمات را ارائه دهید. یک جمله کلی که مثلاً مقاله، سبک APA را رعایت نکرده است یا نوشته دارای اشتباهات زیادی است، کفایت می‌کند (Frieze, 2010).

دلایل رد یا پذیرش یک مقاله

یک نوشته ممکن است قبل از این‌که به دست داور برسد، فوراً رد شود. اغلب دلیل رد فوری یک نوشته برای چاپ این است که؛ نوشته برای مخاطبان مجله مناسب نیست (انتخاب نادرست مجله)، فرمت و چارچوب نوشته مطابق با دستورالعمل مجله نیست و یا دستورالعمل‌های مجله را برای ارسال نوشته رعایت نکرده است. اگر نوشته خارج از موضوعات تعیین شده در قلمرو مجله باشد یا فرمت آن کاملاً متفاوت از محتوای مجله باشد، پذیرفته نمی‌شود (Winck et al., 2011). بعد از نقد اثربخش مقالات، تصمیم درباره مقاله، به یادداشتهای ارائه شده به وسیله داوران و تشخیص ویراستار درباره اولویت چاپ نوشته، بستگی دارد (Nicholas & Gorden, 2011). دلایلی که معمولاً باعث پذیرش یک نوشته می‌شوند، عبارتند از؛ به روز بودن و مرتبط به مسائل جاری روز؛ خوب و منطقی و درک آسان نوشته؛ مطالعه دارای طرح خوب و روش‌شناسی مناسب باشد (James et al., 2005) و (Budgell, 2009). در جدول ۳، دلایلی ذکر شده است که معمولاً باعث می‌شوند داور نوشته را رد کند.

جدول ۳. دلایل رد یک نوشته (Down & Black, 1998) و (Rooyen et al, 2010) و (James et al., 2005) و (Budgell, 2009).

دلایلی که معمولاً باعث رد نوشته برای چاپ می‌شوند:	
• بیان مسئله نارسا	..... سؤال پژوهش به صورت واضح و کامل تعریف نشده است.
• ادبیات نادرست، ناکامل یا قدیمی	..... زمانی که اعتبار و تفسیر نتایج ضروری نیست، بررسی ادبیات پژوهش می‌تواند به عنوان شاخصی برای دقت کار نویسندگان باشد.
• طرح یا روش ضعیف مطالعه	..... آمار نامناسب یا ناکامل
	نمونه خیلی کوچک یا دارای سوگیری
	ابزار نامناسب و یا کم‌تر از حد مطلوب
	توصیف ناکافی از روش‌ها
• گزارش نامطلوب نتایج	..... گزارش اطلاعات نادرست یا متناقض
	ارائه داده‌های ناکافی
	جدول‌ها یا شکل‌های ناقص
• دور شدن از موضوع اصلی	..... تفسیر زیاده از حد نتایج
• نوشتن ضعیف	..... مشکل در پیروی از جریان منطقی نوشته

فرایند همترازخوانی یا نقد اثربخش مقالات

وظیفه نظام همترازخوانی یا فرایند نقد اثربخش مقالات، ارزیابی اعتبار و اهمیت یک نوشته است. نظام همترازخوانی یک نوشته، هنوز به صورت رویکردی بر اساس تجربه و زمینه شخصی فرد بررسی-کننده باقی مانده است، به همین دلیل، برای وضع قوانین، اصول و توصیه‌های محکم در این زمینه، شواهد و مستندات ناکافی هستند. با وجود این نویسندگان مختلف رهنمودهایی را بر اساس تجاربشان ارائه کرده‌اند. در این قسمت، با توجه به بررسی این رهنمودها، به چگونگی روند همترازخوانی پرداخته می‌شود.

امروزه، فرایند نقد اثربخش مقالات معمولاً با فرستادن یک ایمیل از ویراستار با دعوت به کار نقد اثربخش مقالات یک نوشته شروع می‌شود. این ایمیل شامل، جزئیات عمومی نوشته، همچنین چارچوب زمانی نتیجه‌ی نقد و لینک پذیرش یا رد است. قبل از دسترسی به متن کامل نوشته، فرد داور باید با ویراستار در خصوص هرگونه تعارض علایق مشورت کند. اگر دعوت به نقد را پذیرفت، متن کامل مقاله در اختیار او قرار داده می‌شود (Nicholas & Gorden, 2011). داور باید همیشه به خاطر داشته باشد که کار نقد مقالات باید سطح نوشته را ارتقاء دهد. داور نباید مانند یک نویسنده عمل کند، بلکه مسؤلیت دارد که برای نویسنده، توصیه‌ها و پیشنهادهای تهیه کند که به کار او کمک کند. حتی زمانی که پیشنهاد او بر رد نوشته است (Winck et al., 2011).

نقد اثربخش مقالات از دو بخش اصلی فنی و اخلاقی تشکیل می‌شود. نقش هر دو بخش در درجه‌ی اول، ایجاد یک نوشته بهتر و اطمینان از قابل اعتماد بودن داده‌های نوشته است (Buenos & Hall, 2003). بررسی سؤالاتی چون؛ آیا نوشته، واضح، دقیق و قابل فهم است؟ آیا منطقی است؟ آیا بخش روش‌شناسی مشکل خاصی دارد؟ آیا همه جدول‌ها و شکل‌ها واضح هستند؟ و غیره. در بخش فنی نقد قرار می‌گیرند و بررسی سؤالاتی چون؛ آیا جمع‌آوری داده‌ها با رضایت قبلی از مؤسسات و اشخاص صورت پذیرفته است؟ سرقت علمی یا تقلبی صورت نگرفته است؟ و غیره، در بخش اخلاقی نقد قرار می‌گیرند.

در رویکرد نقد اثربخش مقالات، اولین اصل، برخورد محترمانه اما مصمم با موضوع است. این امر مستلزم

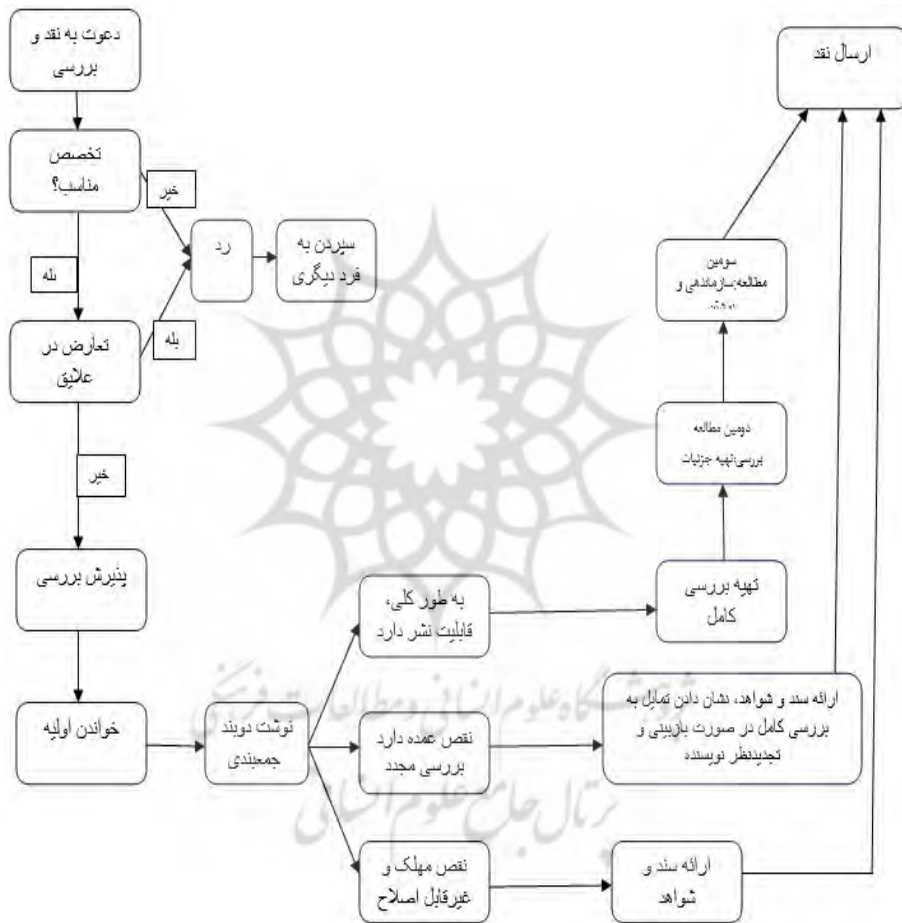
توضیحات، استدلال و شفاف‌سازی است. تناقضات موجود در مقاله نباید پنهان شوند (Marušić, 2005). داور باید همیشه یادداشتهای خود را توضیح دهد و آن‌ها را به روش منطقی، مؤدبانه و مثبت ارائه دهد. هر کجا مفید دانست، آن‌ها را با ارجاعات مناسب حمایت کند. نقدها باید مشخص و از ابهام دور باشند. در رویکرد نقد باید قاطع بود و تغییرات دقیقی را پیشنهاد داد که باعث بهبود عملکرد پاراگراف‌ها، جدول‌ها و غیره می‌شود (Winck et al., 2011).

نکته مهمی که در اینجا وجود دارد این است که، داور همه جملاتش را مستقیماً به نوشته ارجاع دهد، به طور مثال «این نوشته از کمبود توجه به جزئیات رنج می‌برد» به جای آنکه به نویسنده/نویسندگان اشاره کند «نویسنده/نویسندگان باید توجه بیشتری به جزئیات مبذول می‌داشتند»

(James et al., 2005). داور باید واقع‌بین باشد. توصیه به طراحی مجدد مطالعه، چیزی است که به ندرت حاصل می‌شود. باید از روندی طبیعی استفاده کرد. به عنوان مثال؛ از تعمیم‌هایی مانند «هرگز» یا «همیشه» اجتناب شود، زیرا این تعمیم‌ها مثرم ثمر نیستند و نویسنده اغلب می‌تواند مثال‌هایی را بیابد که با این یادداشت‌ها تناقض دارند (Winck et al., 2011). نمودار ۱، گام‌های اصلی و تصمیمات پیش‌روی یک داور را در طول رویکرد نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی، ترسیم می‌کند.

نمودار ۱- فرایند همترازخوانی یا نقد اثربخش مقالات (Nicholas & Gorden, 2011)

طول یک نقد

طول یک نقد، بستگی به عقیده و نظر داور درباره کیفیت نوشته و نیز نوع نوشته تحت بررسی دارد. بعضی پیشنهاد می‌کنند که ۱/۵ تا ۲ صفحه (تک فاصله) برای کل بررسی کافی است. اگرچه

نوشته‌های با کیفیت بالا که به تغییرات کوچکی نیاز دارند و نیز نوشته‌های با کیفیت پایین که عیب‌های رفع‌نشده‌ی اساسی دارند که مانع چاپ آن‌ها می‌شوند، به بررسی کوتاه‌تر نیاز دارند (Lovejoy et al., 2011). بررسی‌های روایی معمولاً بین ۸۰۰۰ و ۴۰۰۰ کلمه طول دارند (با فهرست منابع و هر چیز دیگری که شامل می‌شود). بررسی‌های سیستماتیک همیشه کوتاه‌تر از ۱۰۰۰۰ کلمه هستند (Mayer, 2009). یک نوشته با مطالعه چندگانه، به بررسی بیش‌تر از دو صفحه نیاز دارد. تأکید می‌کنیم که طول نوشته نقد مقالات، محدودیت خاصی ندارد، اما به خاطر داشته باشید که نوشته باید، نقاط تمایز اصلی و امتیازات نوشته و نگرانی‌های اصلی را پوشش دهد. زمانی که کار نقد و بررسی برای مجلات بین‌المللی صورت می‌گیرد، این حمایت افزایش می‌یابد (Lovejoy et al., 2011).

مشکلات فرایند نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی

اگرچه نظام همترازخوانی، یک فرایند پیچیده است، اما می‌تواند ناموفق عمل کند و پژوهشی که داده‌ها و اطلاعات نادرست، همراه‌کننده و تقلبی دارد به چاپ برسد. متأسفانه، در حال حاضر هیچ ابزار استاندارد برای تعیین میزان اشتباه نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی وجود ندارد. علاوه بر این، همترازخوانی یک فرایند کند و آهسته است و پذیرش یک نوشته ممکن است ماه‌ها طول بکشد (Youssef, 2012). از آنجایی که فرایند نقد اثربخش مقالات فعالیت‌های انسانی است، ممکن است داوران و ویراستاران تا حدودی حسود، مغرض، ناشایست، کم‌سواد، بی‌کفایت، بداندیش و یا ناتوان باشند. همچنین ممکن است دچار تعارض در علاقه‌شان باشند (Rennie, 2003). در مدل نقد اثربخش مقالات تک نفره (کار نقد اثربخش مقالات به وسیله یک بررسی‌کننده صورت می‌پذیرد)، افشای نام نویسنده، سهواً یا عمدتاً بر تصمیم داور، تأثیر مثبت یا منفی می‌گذارد. افرادی که کار نقد اثربخش مقالات را به عهده دارند، باید آموزش‌های لازم را در جهت ارائه گزارش عینی، با توجه به محتوای نوشته ببینند. این امر، خصوصاً در زمینه‌های خاص پزشکی و مجلات این حوزه که نتایج سودار، خطرناک است، حائز اهمیت است (Saeidnia, 2015).

منتقدان، رویکرد همترازخوانی را رویکردی کند، پرهزینه، جزئی، جانبدارانه و آن را دارای سوگیری می‌دانند، اما در سمت دیگر، درست است که نقد اثربخش مقالات، دارای نقص‌ها و عیب‌های زیادی است - زیرا رویکردی ذهنی است و کنترل و استانداردسازی آن دشوار است - اما در هر صورت، چاپ نوشته‌ها و مقالات، بدون نقد اثربخش مقالات، امکان‌پذیر نیست (Marušia, 2005). فرایند نقد اثربخش مقالات، تنها روش در دسترس، برای بهبود کیفیت مقالات و نوشته‌ها، قبل از چاپ است. تاکنون کسی نتوانسته است که روش جایگزین رضایت‌بخشی را برای آن ارائه دهد (Winck et al., 2011). این رویکرد، رکن و ستون نشر علمی است. هر کسی که می‌خواهد، گزارش علمی خود را نشر دهد، به ناچار باید فرایند نقد اثربخش مقالات یا همترازخوانی آن را نیز بپذیرد (Marušia, 2005).

در این بخش از مقاله، مراحل تهیه نقد اثربخش یک مقاله در ۱۸ گام نشان داده می‌شود.

جدول ۴-۱۸ گام مراحل تهیه نقد اثربخش مقالات (Mayer, 2009).

مرحله	گام
آماده‌سازی	<p>۱. محدود کردن موضوع، تعریف چند سؤال پژوهشی یا فرضیه‌ها</p> <p>۲. جست‌وجو برای منابع ادبیات موضوع، اصلاح موضوع و سؤالات پژوهش در طول جست‌وجو</p> <p>۳. خواندن، ارزیابی، دسته‌بندی و فراهم کردن نکات</p> <p>۴. اصلاح مجدد سؤالات تحقیق و کانون‌ها، تعریف و تعیین پیام اصلی</p> <p>۵. نوشتن یک عنوان اولیه</p>
تدوین ساختار	<p>۶. یافتن یک اصل ساختاری برای مقاله (به عنوان مثال، بر اساس ترتیب زمانی، اهمیت موضوع، روش‌های آزمایشی)</p> <p>۷. تهیه رئوس مطالب، یافتن سرفصل‌ها برای بخش‌های مختلف مقاله</p> <p>۸. طرح‌ریزی محتوای هر پاراگراف</p> <p>۹. تهیه جدول‌ها، نقشه‌های مفهومی و شکل‌ها</p>
تهیه‌ی پیش‌نویس	<p>۱۰. پیش‌نویس بخش روش‌شناسی (در صورت نیاز)</p> <p>۱۱. پیش‌نویس بخش‌های بدنه‌ی اصلی مقاله</p> <p>۱۲. پیش‌نویس نتیجه‌گیری</p> <p>۱۳. پیش‌نویس مقدمه</p> <p>۱۴. پیش‌نویس چکیده</p>
بازبینی	<p>۱۵. بازبینی، پیش‌نویس‌های بخش‌های مختلف، چکیده، عنوان، جدول‌ها، شکل‌ها و...</p> <p>۱۶. بازبینی استنادها و منابع</p> <p>۱۷. اصلاح گرامر، اصل و علائم نگارشی</p> <p>۱۸. تنظیم ترتیب</p>

در جدول بعدی، موضوعاتی که در طول رویکرد نقد اثربخش مقالات باید مورد توجه قرار گیرند و سؤالات مربوط به آن‌ها، آورده شده است.

جدول ۵- موضوعات مورد توجه در رویکرد نقد اثربخش (Moher & Jadad, 2003) و (Jefferson, Wager & Davidoff, 2002)

موضوعاتی که در طول رویکرد نقد اثربخش مقالات باید مورد توجه قرار گیرند و سؤالات مربوط به آنها	
برای قضاوت درباره سؤال پژوهش، دانش داور نقش محوری دارد. آیا علاقه شخصی شما در موضوع مورد مطالعه، روی قضاوت شما تأثیر زیادی دارد؟	اهمیت سؤال پژوهش
آیا منابع استفاده شده در نوشته را جست‌وجو کرده‌اید و آنها را به طور منظم بررسی کرده‌اید؟ این نوشته چه چیز جدیدی را در بردارد؟ سؤال پژوهش؟ روش پژوهش؟ داده‌ها مسئله مهمی را روشن کرده‌اند؟	اصالت کار
یک مقاله ممکن است برلی تصمیمات بالینی، اهداف آموزشی و یا بهبود دانش علمی استفاده شود. این نوشته برای کمک به این اهداف چقدر مفید است؟	مفید بودن نوشته برای پزشکی، تدریس، آموزش و علم
خود را در نقش سردبیر مجله قرار دهید: این نوشته می‌تواند، مخاطبان این مجله را جذب کند؟	مرتبط بودن با مخاطبان مجله
مطالب این نوشته چقدر درست و کامل هستند؟ آیا روش استفاده شده در مقاله، قادر به پاسخ‌گویی به سؤال پژوهش هست؟ محدودیت‌های روش‌های مطالعه چیست؟ آیا نویسندگان مقاله، اصول اخلاقی را رعایت کرده‌اند؟	نقاط ضعف و قوت (محتوا، روش‌شناسی، اخلاق)
آیا روش‌های مطالعه، اطمینان از کیفیت نتایج را در پی دارند؟ آیا فهرست و راهنمایی‌هایی که درباره روش‌شناسی آمده‌است، می‌تواند به ارزیابی اعتبار مطالعه کمک کند؟ آیا نتایج نویسندگان با نتایج مشاهده شده و اهداف پژوهش مطابقت دارد؟	اعتبار نتایج و کفایت تفسیر
آیا مقاله به خوبی ساختار یافته است؟ هر پاراگراف چطور؟ آیا سبک نوشتن صریح و جذاب است؟ آیا نویسندگان، بهترین فرمت (متن، جدول یا شکل) را انتخاب کرده‌اند؟ آیا جدول و شکل‌های نامرتبلی وجود دارد؟	وضوح نوشته- ساختار، نوشتن خوب و جذاب، جداول و اعداد مرتبط
موضوعات مختلف را در نظر بگیرید، آیا نوشته از کیفیت لازم برای چاپ علمی برخوردار است؟	مناسب برای چاپ

استفاده از ابزار درجه‌بندی شده‌ای برای کمک به بررسی دقیق و ارزیابی سازنده‌ی شایستگی نوشته‌های چاپ شده برای ویراستاران اهمیت دارد. به علاوه استفاده از چندین بررسی‌کننده برای پایین آوردن تأثیرات بررسی، دارای سوگیری اهمیت دارد.

چک لیستی برای ارزیابی کیفیت یک نوشته (Winck et al., 2011).

عنوان نوشته

- ۱- آیا عنوان نوشته توصیفی است، کار انجام گرفته را به طور مؤثر، منعکس می‌کند؟
- ۲- آیا مختصر است، با کلمات مختصر و مفید؟
- ۳- آیا جذاب است و توجه خوانندگان را به خود جذب می‌کند؟

چکیده و کلمات کلیدی

- ۴- آیا به خوبی ساختار یافته؟ آیا هدف مطالعه، توصیف روش‌ها، نتایج اصلی و نتیجه‌گیری، به صورت واضح مشخص شده‌اند؟
- ۵- آیا هدف نوشته، به اختصار و مرتبط با نوشته بیان شده‌است؟
- ۶- آیا در بخش روش‌شناسی، نوع مطالعه و ویژگی‌های اصلی روش‌شناسی مشخص شده‌است؟
- ۷- آیا بخش روش‌ها شامل شرحی مختصر از شرکت‌کنندگان در مطالعه است؟
- ۸- آیا شرح مختصری از نحوه‌ی جمع‌آوری داده‌ها، در بخش روش‌ها آمده‌است؟
- ۹- آیا بخش نتایج در چکیده، تلاش برای جمع‌بندی نتایج اصلی مقاله پژوهشی را انعکاس می‌دهد؟
- ۱۰- آیا شاخص‌ها و اندازه‌گیری‌های آماری (در صورت وجود)، به صورت خلاصه و کافی، در بخش نتایج ارائه شده‌اند؟
- ۱۱- آیا نتیجه‌گیری به وسیله بخش نتایج حمایت می‌شود؟
- ۱۲- چکیده نباید طولانی‌تر از ۲۵۰ تا ۳۰۰ کلمه باشد.
- ۱۳- آیا کلمات کلیدی، به درستی انتخاب شده‌اند؟

مقدمه

- ۱۴- آیا پیش‌زمینه ارائه شده، به خواننده اجازه‌ی ایجاد ارتباط با مطالعه را می‌دهد؟
- ۱۵- آیا بنیاد منطقی را برای فرضیه‌ها/ اهداف مطالعه ارائه می‌دهد؟
- ۱۶- آیا اهداف یا فرضیه‌های مطالعه به صورت واضح بیان شده‌اند؟
- ۱۷- شرح مشارکت‌کنندگان، روش‌ها، تحلیل‌های آماری و یا نتایجی که نباید در بخش مقدمه ارائه می‌شدند.

مشارکت‌کنندگان در مطالعه

- ۱۸- آیا جامعه پژوهش، به صراحت تعریف شده‌است؟
- ۱۹- آیا روش‌های نمونه‌گیری، به طور کافی و مناسب تعریف شده‌اند؟
- ۲۰- آیا معیارهای انتخاب مشارکت‌کنندگان، به روشنی بیان شده‌اند؟

۲۱- آیا ویژگی‌های واحدهای تحلیل یا مشارکت‌کنندگان، شرح داده شده‌اند؟

طرح مطالعه

۲۲- آیا طرح مطالعه، به طور واضح توصیف شده است؟

روش‌های جمع‌آوری داده‌ها

۲۳- آیا روش‌های جمع‌آوری داده‌ها به صورت واضح شرح داده شده‌اند؟ (روش‌های جست‌وجوی داده‌ها، انتخاب، استخراج و ترکیب داده‌ها باید به صورت واضح بیان شده باشند).

۲۴- آیا به روش‌ها یا ابزار غیرمعمول استفاده شده برای جمع‌آوری داده، به اندازه‌ی کافی اشاره شده است؟

توصیف متغیرها

۲۵- آیا متغیرهای مطالعه شده و تحلیل شده، به وضوح تعریف شده‌اند؟ (با توجه به نوع مطالعه: متغیرهای مستقل و وابسته، متغیرهای مداخله‌گر، عوامل تعاملی یا مخدوش‌کننده و غیره).

تحلیل‌های آماری

۲۶- آیا در بخش روش‌ها، تحلیل‌های آماری ارائه شده است؟

۲۷- آیا تجزیه و تحلیل‌های آماری با طرح مطالعه تناسب دارند؟

۲۸- آیا تجزیه و تحلیل‌های آماری با نوع متغیرهای تحلیل شده، تناسب دارند؟

۲۹- آیا اقدامات مختصر و کافی به کار رفته است؟ (دقت بر آورد نقطه‌ای (فاصله‌ی اطمینان یا انحراف استاندارد) و آزمون‌های معنادار آماری (در صورت وجود) در بخش تحلیل‌های آماری وجود دارد؟)

۳۰- آیا اندازه و قدرت نمونه، در نظر گرفته شده است؟

۳۱- آیا به اندازه کافی به نرم‌افزارهایی که برای تجزیه و تحلیل‌های آماری استفاده شده‌اند، اشاره و پرداخته شده است؟

نتایج، جداول و شکل‌ها

۳۲- آیا نتایج در طول متن، در دنباله‌ای منطقی و ساختاریافته ارائه شده‌اند؟ استفاده از زیرعنوان‌ها مطلوب است.

۳۳- آیا نتایج، به اندازه کافی مختصر و مفید ارائه شده‌اند؟

۳۴- آیا نتایج ارائه شده در جداول/ شکل‌ها در نوشته تکرار شده‌اند؟ نتایج ارائه شده در متن

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش، تهیه رویکردی برای نقد اثربخش مقالات و نظام همترازخوانی مقالات و نوشته‌ها و معرفی عناصر ویژه‌ای است که باید در بالا بردن کیفیت نقد اثربخش مقالات و نقد، مدنظر داوران نوشته‌های علمی قرار بگیرد. اهمیت فرایند نقد اثربخش مقالات (نظام همترازخوانی) در پیشبرد علم غیرقابل انکار است، این رویکرد، فعالیتی مهم و منطقی است که هدف از آن، اطمینان از دقت و بهبود کیفیت ادبیات چاپ شده به واسطه نقدی سازنده است. این رویکرد، نویسندگان را به ارتقاء

کیفیت نوشته‌ها و رعایت استانداردهای لازم تشویق می‌کند. همچنین، از چاپ و انتشار مطالب بی‌ربط، بی‌کیفیت و جعلی، جلوگیری می‌کند. نقش داور در این فرایند بسیار مهم است. از جمله وظایف وی؛ تهیه ارزیابی صادقانه و منتقدانه از پژوهش، پذیرفتن نقد اثربخش مقالات در حوزه تخصص خود، پذیرفتن نوشته‌ها در صورت داشتن وقت کافی برای نقد اثربخش مقالات آن‌ها، هوشیار بودن نسبت به سرقت ادبی، آشنایی به روش پژوهش، داشتن نگرانی‌های اخلاقی، و در یک کلام، دیدن چیزهایی است که نویسنده ندیده است. از جمله دلایلی که باعث می‌شود یک داور نوشته‌ای را برای چاپ رد کند؛ بیان مسئله نارسا، ادبیات نادرست یا ناکامل، طرح ضعیف، گزارش نامطلوب، دور شدن از موضوع اصلی و نوشته ضعیف است. اما از آنجایی که رویکرد نقد اثربخش مقالات، یک فعالیت کاملاً انسانی است، ناگزیر تحت تأثیر، احساسات، تمایلات، علایق و ویژگی‌های شخصی داوران قرار دارد. در حال حاضر، هیچ ابزار استاندارد برای تعیین میزان اشتباه نقد اثربخش مقالات وجود ندارد. از دیگر مشکلات این رویکرد، کند و زمان‌بر و پرهزینه بودن آن است. همچنین، منتقدان این رویکرد، آن را جانبدارانه می‌دانند. رویکرد نقد اثربخش مقالات همانند بسیاری از مهارت‌های دیگر، با تمرین و تکرار رشد می‌کند و بهبود می‌یابد. علی‌رغم کاستی‌هایی که این رویکرد دارد، تنها روش برای بررسی کیفیت نوشته‌ها قبل از به چاپ رساندن آن‌هاست و تاکنون هیچ روشی جایگزین آن ارائه نشده‌است.

با توجه به این‌که، دانشجویان و پژوهشگران، در این زمینه آموزش‌های رسمی یا غیررسمی اندکی دریافت کرده‌اند، مقاله حاضر بر آن بود تا رویکردی شفاف برای آن تدوین کند و استراتژی‌هایی را پیشنهاد دهد که می‌تواند برای پژوهشگران و دانشجویان مفید باشد. در انتهای مقاله نیز چک لیست‌هایی مفید و ضروری برای کمک به نقد اثربخش مقالات یک نوشته آورده شده‌است.

پیشنهاد‌های کاربردی

- این مقاله، در پایان به سردبیران، ویراستاران و داوران در مجلات علمی پیشنهاد می‌دهد که؛
- برای نوشته‌هایی که مورد پذیرش آن‌ها برای چاپ قرار نمی‌گیرند نیز دلایل منطقی برای رد یا عدم پذیرش نوشته‌ها ارائه دهند.
  - بررسی اجمالی از نقد اثربخش مقاله را برای نویسنده / نویسندگان ارسال کنند.
  - به موقع نسبت به نقد نوشته‌های محوله به آن‌ها مبادرت کنند.
  - سوگیری در نقد مقالاتشان را به حداقل مقدار ممکن برسانند.

منابع

۱. ابویی اردکان، محمد، میرزایی، سیدآیت الله، & شیخ شعاعی، فاطمه. (۱۳۹۱). فرایند نقد اثربخش مقالات مقالات در مجلات علمی ایران. فصلنامه پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، ۲۸(۲):۳۰۵-۳۴۶.
2. Budgell B.S. (2009 Dec). Writing a biomedical research paper: A guide to structure and style. Tokyo, New York: Springer.
3. Buenos D, Kirk KL, Hall J.E. (2003). How to review a paper. *Advan physiol educ.* 27(1-4): 47-52.
4. Downs, S. H., & Black, N. (1998). The feasibility of creating a checklist for the assessment of the methodological quality both of randomised and non-randomised studies of health care interventions. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 52(6), 377-384.
5. Frieze, I.H. (2010 March). Doing an Excellent Review of a Sex Roles Paper. Springer Science & Business Media. 62:293.
6. James M.P, Robert J. Stanley.(2005). A Systematic Guide to Reviewing a Manuscript. *AJR.* 185(1-7): 848-854
7. Jefferson, T., Wager, E., & Davidoff, F. (2002). Measuring the quality of editorial peer review. *Jama*, 287(21), 2786-2790.
8. Lovejoy, T. I., Revenson, T. A., & France, C. R. (2011). Reviewing manuscripts for peer-review journals: a primer for novice and seasoned reviewers. *Annals of Behavioral Medicine*, 42(1), 1-13.
9. Marušić M, Sambunjak D, Marušić A.(2005). Guide for Peer Reviewers of Scientific Articles in the *Croatian Medical Journal*. *Croat Med J.* 46(2):326-33.
10. Mayer Ph. (2009). Guidelines for writing a Review Article. *Zurich-Basel Plant ScienceCenter*.
11. Moher, D., & Jadad, A. R. (2003). How to peer review a manuscript. *Peer review in health sciences. Second edition. London: BMJ Books*, 183-90.
12. Nicholas, K. A., & Gordon, W. (2011). A quick guide to writing a solid peer review. *The Bulletin of the Ecological Society of America*, 92(4), 376-381.
13. Rennie, D. (2003). Editorial peer review: its development and rationale. *Peer review in health sciences*, 2, 1-13.
14. Saeidnia, S., & Abdollahi, M. (2015). Peer review processes and related issues in scholarly journals. *DARU Journal of Pharmaceutical Sciences*, 23(1), 21.
15. van Rooyen, S., Delamothe, T., & Evans, S. J. (2010). Effect on peer review of telling reviewers that their signed reviews might be posted on the web: randomised controlled trial. *BMJ*, 341, c5729.
16. Winck, J. C., Fonseca, J. A., Azevedo, L. F., & Wedzicha, J. A. (2011). To publish or perish: How to review a manuscript. *Revista portuguesa de pneumologia*, 17(2), 96-103.
17. Youssef, M. A. M. (2012). Peer review of manuscripts submitted to medical journals. *Middle East Fertility Society Journal*, 17(2), 139-143.

Peer Review of Scientific Articles and Ways for Promotion its Level

Bijan Abdollahi¹

Associate Professor, Department of educational Management, Faculty of Management, Kharazmi University of Tehran

Tahere Noruzivand²

Ph.D. Student of Kharazmi University of Tehran, Iran.

By increasing the number of magazines, scientific writings and technology growth in recent decades, the volume and speed of the publication of scientific materials has been increasing steadily. Consequently, the need for peer review and expert critique of scientific content has also increased. The purpose of the arbitration process or peer review of a writing is to ensure the accuracy and improvement of the quality of printed literature through constructive critique. Despite the shortcomings in the peer review process, it is still one of the best tools for checking the ability to print of the scientific content. The purpose of this paper is to provide an approach to peer review of articles and writings, and the introduction of specific elements that should be considered by reviewers in raising the quality of peer review and critique. This article also addresses issues such as the types of peer review and the shortcomings of this approach. At the end of the article, the checklists is also useful for reviewer and researchers.

Keywords: Peer review, Critical review, Review.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ E-mail: biabdollahi@yahoo.com

² E-mail: tnoruzivand@ymail.com